

بازشناسی و حفاظت از ارزش‌های منظر روستایی

مرضیه طهماسبی*^۱، مهدی حقیقت‌بین^۲

۱- دانشجوی دکتری معماری منظر، دانشکده هنر، دانشگاه تربیت مدرس (نویسنده مسئول)

marziyeh.tahmasbi@modares.ac.ir

۲- استادیار گروه معماری، دانشکده هنر، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران

تاریخ پذیرش: [۱۴۰۱/۳/۱]

تاریخ دریافت: [۱۴۰۱/۲/۲۸]

چکیده

بیان مسئله: مناظر روستایی به‌عنوان مناظر متداوم فرهنگی، نشان‌دهنده عینی تکامل جامعه انسانی و استقرار آن‌ها در طول زمان هستند، مناظری که تحت تأثیر جریان‌های فرهنگی و یا طبیعی بستر خود تغییر و تکامل می‌یابند. تعامل انسان با طبیعت و تداوم این مناظر، ارزش‌های برجسته متعددی را در مناظر روستایی به وجود آورده که بیانگر ارزش‌های ملموس و ناملموس یا به عبارتی اهمیت معنایی آن است. در اسناد بین‌المللی بر ضرورت توسعه چارچوب مفهومی و شناسایی این ارزش‌ها به‌عنوان مؤلفه‌ای کلیدی در فرآیند حفاظت این مناظر تأکید ویژه گردیده است، به‌طوری‌که هر کوششی در راستای حفاظت و بازآفرینی مناظر روستایی، در اصل کمکی به بقای فرهنگ و پایداری طبیعت یک سرزمین است.

هدف: شناسایی و دسته‌بندی ارزش‌های موجود در مناظر روستایی به‌منظور بازآفرینی و حفاظت پایدار از چنین محیط‌هایی و انتقال دانش جمعی و معانی فرهنگی آن به نسل‌های آینده

روش‌ها: این پژوهش ابتدا از طریق بازخوانی اسناد و کنوانسیون‌های بین‌المللی و بررسی دیدگاه‌های صاحب‌نظران، به تعریف مفهوم منظر فرهنگی و تدوین چارچوب مفهومی و جایگاه منظر روستایی می‌پردازد. سپس با توجه به بررسی‌های به عمل آمده، ارزش‌های موجود در مناظر روستایی دسته‌بندی و تبیین می‌شوند و در نهایت مدلی برای بازآفرینی و حفاظت از مناظر روستایی ارائه می‌شود.

یافته‌ها: در این پژوهش ارزش‌های موجود در مناظر روستایی به دو گروه ارزش‌های طبیعی و ملموس و ارزش‌های فرهنگی و ناملموس دسته‌بندی شدند، ارزش‌های طبیعی و ملموس شامل ارزش‌های زیست‌محیطی، کالبدی، اقتصادی و آموزشی و ارزش‌های فرهنگی و ناملموس شامل ارزش‌های فرهنگی، معنوی، اجتماعی و تفریحی هستند، اگرچه در برخی موارد، ارزش‌ها تلفیقی از هر دو دسته هستند و تدقیق آن‌ها بسیار دشوار است.

نتیجه‌گیری: با توجه به ارزش‌های موجود، مدلی برای بازآفرینی و حفاظت از مناظر روستایی ارائه شده است که ضروریست به‌منظور هماهنگی با تغییر در اولویت‌بندی این ارزش‌ها، در حفاظت از آن‌ها به جنبه‌های پویا و چند عملکردی ارزش‌های منظر توجه بیشتری شود.

کلیدواژه‌گان: منظر فرهنگی، منظر روستایی، ارزش‌های ملموس و ناملموس، بازآفرینی و حفاظت از منظر روستایی

۱ - مقدمه:

مناظر روستایی به عنوان مناظر متداوم فرهنگی [۱]، نشان‌دهنده عینی تکامل جامعه انسانی و استقرار آن‌ها در طول زمان هستند، مناظری که تحت تأثیر جریان‌های فرهنگی و یا طبیعی بستر خود تغییر و تکامل می‌یابند [۲]. تعامل و هماهنگی انسان با طبیعت در مناظر روستایی و تداوم این مناظر، همراه با ظهور و تشخیص ارزش‌های متعددی است که در دو دسته کلی ملموس و ناملموس قابل دسته‌بندی است. بنابراین هر کوششی در راستای حفاظت و بازآفرینی مناظر مذکور، در اصل کمکی به شناخت و حفاظت از بخشی از زمینه‌های فرهنگی و شیوه‌های زندگی منطبق بر پایداری طبیعت در یک سرزمین است. این مناظر به واسطه دارا بودن ارزش‌های متنوع، همواره واجد ارزش حفاظت بوده‌اند و در اسناد بین‌المللی بر ضرورت توسعه چارچوب مفهومی و شناسایی این ارزش‌ها به عنوان مؤلفه‌ای کلیدی در فرآیند حفاظت این مناظر تأکید ویژه گردیده است.

مناظر روستایی قسمت عمده‌ای از مناظر را در برمی‌گیرند که در گذشته معمولاً به دلیل عملکردشان مورد توجه قرار می‌گرفتند. با توجه به تغییر مفهوم میراث در قرن اخیر، ظهور تدریجی ارزش فرهنگی و افزایش اهمیت نسبی آن در مقایسه با ارزش عملکردی این مناظر رخ داده است. امروزه ارزش‌های منظر روستایی به عنوان میراث مورد توجه قرار می‌گیرد که به همین ترتیب می‌بایست تغییر در استراتژی‌های مدیریت و حفاظت از این مناظر ایجاد شود، به طوری که باید از رویکردهای صرفاً عملکردی به رویکردهای جامع و یکپارچه که ارزش‌های ملموس و ناملموس را همزمان مورد توجه قرار می‌دهد، گذر کرد. پرسش اصلی مطالعه حاضر در زیر آورده شده است: - چگونه می‌توان از ارزش‌های منظر روستایی در حفاظت و بازآفرینی این مناظر استفاده نمود؟

۱ - ۱ منظر فرهنگی و جایگاه منظر روستایی

هدف اصلی تأسیس مجمع میراث جهانی (World Heritage Convention) ایجاد یک سیستم همکاری بین‌المللی برای حفاظت از مکان‌های مهم میراث جهانی بود. این مجمع با تکیه بر گفتمان بین‌المللی در حوزه فرهنگی در دهه ۱۹۲۰ آغاز شد. پس از جنگ جهانی دوم با تمرکز بیشتر بر حفاظت از منابع طبیعی ادامه یافت که به وضوح محصول زمان خود در بازتاب حساسیت جهانی به توسعه شهری و تخریب محیط‌زیست بود [۳]. میراث فرهنگی مدت‌ها شامل کلیساها، کاخ‌ها، ویلاها، قلعه‌ها و عبادتگاه‌ها بود، اما بعدها مراکز تاریخی شهر، باستان‌شناسی صنعتی، معماری و فرهنگ روستایی را نیز در بر گرفت. در دهه ۱۹۷۰، کارشناسان از ارزش باغ‌های تاریخی که گواهی بر زندگی انسان‌ها است، آگاه شدند. در قدم بعدی کل منظر به عنوان چیزی درک شد که غنی از آثار تاریخ طبیعی و بشری است. با این رویکرد، منظر نتیجه قرن‌ها فعالیت‌های کوچک روزانه کشاورزان از ساختن و تحول است که توسط رویدادهای بزرگ‌تر و ساخت شهرک‌های جدید شهری متوقف شده است [۴]. بنابراین ابتدا مفهوم میراث در قرن بیستم بیشتر متوجه ارزش منحصر بفرد یک شی واحد بدون توجه به زمینه آن بود که این مفهوم به سمت توجه به میراث عام‌تر و انواع مختلفی از میراث همچون منظر گسترش پیدا کرد. بررسی محتوای پژوهش‌های علمی

متعدد از منشور آتن در سال ۱۹۳۱ تا منشور ونیز در سال ۱۹۶۴ و منشور کراکوف در سال ۲۰۰۰ این تغییر را به‌وضوح نشان می‌دهند [۹].
 [۵]. در منشور شورای بین‌المللی محوطه‌ها و آثار تاریخی (International Council on Monuments and Sites) در مورد حفاظت و احیای میراث فرهنگی، منظر به‌عنوان میراث فرهنگی شناخته شد [۱۰].

در سال‌های نخستین ایجاد مجمع میراث جهانی، حفاظت از میراث فرهنگی و طبیعی به‌صورت موازی صورت می‌گرفت، اما بعدها مناطقی که دارای ارزش‌های ویژه فرهنگی و طبیعی توأمان بودند مورد توجه قرار گرفت و از آن‌ها به نام سایت‌های مختلط (Mixed sites) نام برده شد. اصطلاح مناظر فرهنگی (Cultural Landscapes) نیز اصطلاح نسبتاً جدیدی است که در دهه ۹۰ میلادی مطرح می‌شود و معمولاً مناظر روستایی را نیز شامل می‌شود [۳]. اصطلاح منظر فرهنگی برای نخستین بار در سال ۱۹۲۵ توسط جغرافیدان آمریکایی (Carl Sauer) مورد استفاده قرار گرفت اما تقریباً از سال ۱۹۹۲ که مجمع میراث جهانی اولین سند حقوقی بین‌المللی در ارتباط با حفاظت از مناظر فرهنگی را منتشر کرد [۱۱] این اصطلاح به‌صورت رسمی تعریف شد و از آن زمان تعداد مناظر فرهنگی در فهرست میراث جهانی به‌طور مداوم در حال افزایش است [۱۲]. طی سال‌های ۱۹۸۵ و ۱۹۸۶ کارگروهی تخصصی از کارشناسان اتحادیه بین‌المللی حفاظت از طبیعت (IUCN)، شورای بین‌المللی محوطه‌ها و آثار تاریخی (ICOMOS) و فدراسیون بین‌المللی معماران منظر (IFLA) تشکیل شد که تعریف مفاهیم و معیارهای ارزیابی مناظر روستایی در دستور کار این کارگروه تخصصی قرار گرفت. در سال ۱۹۸۷ در کمیته میراث جهانی، مفهوم سایت‌های مختلط به وجود آمد که سایت‌هایی با ویژگی‌های همزمان فرهنگی و طبیعی بود و مناظر روستایی جزئی از آن به شمار می‌رفت. بنابراین لازم است تعاریف و دسته‌بندی‌های مناظر فرهنگی ارائه شود؛

بر اساس تعریف یونسکو مناظر فرهنگی، تکامل موجود در جامعه بشری و استقرار او را در طول زمان تحت تأثیر محدودیت‌ها و فرصت‌های محیط طبیعی و فشارهای اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی پی‌درپی، هم‌درونی و هم‌بیرونی، نشان می‌دهد [۱]. دسته‌بندی مناظر فرهنگی در یونسکو به دو شکل ارائه شده است؛ ابتدا در سال ۲۰۰۳ در کتابچه میراث جهانی بر مبنای نوع کاربری محیط، منظر فرهنگی به ۵ نوع تقسیم شد؛ منظر شهری، منظر صنعتی، مناظر ساحلی - دریایی، منظر نظامی و مناظر دارای ایدئولوژی خاص یا عقاید بومی [۱۲]. دسته دوم توسط یونسکو در سال ۲۰۰۸ به‌صورت کلی‌تر و با توجه به نوع شکل‌گیری منظر ارائه شده که مناظر فرهنگی را به سه دسته تقسیم بندی کرده است (نمودار شماره ۱) :

نمودار شماره ۱. انواع منظر فرهنگی و جایگاه مناظر روستایی (ترسیم: نگارندگان، ۱۴۰۱)

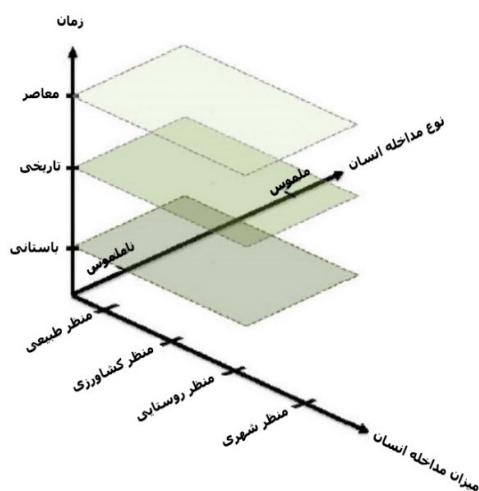
دسته اول مناظری هستند که توسط انسان ساخته و طراحی شده اند، این دسته از مناظر فرهنگی به راحتی قابل شناسایی اند و شامل باغ ها و پارک منظرها (Parkland Landscapes)، هستند که به دلایل زیبایی شناختی ایجاد شده اند و اغلب با ساختمان ها و مجموعه های مذهبی و یا بناهای یادبود در ارتباط هستند.

دسته دوم مناظری هستند که به صورت ارگانیک تکامل یافته اند. این نوع مناظر انعکاسی از روند تکامل خود را نشان می دهند که خود به دو گروه تقسیم می شوند؛ گروه اول منظر باقیمانده یا منظری که روند تکاملی آن پایان یافته مانند مناظر فسیلی، ولی با این حال ویژگی های متمایز آن قابل مشاهده است. گروه دوم منظر متداوم یا منظری که روند تکاملی آن هنوز ادامه دارد، منظری که با روش زندگی سنتی مرتبط است درحالی که نقش اجتماعی و فعالی هم در زندگی معاصر دارد و همزمان شواهد قابل توجهی از تکامل خود را در طول زمان به نمایش می گذارد [۱۳]. بنابراین با توجه به اینکه مناظر روستایی، مناظری هستند که امروزه با روش زندگی سنتی مرتبط هستند و درعین حال شواهدی از تکامل خود را در طول تاریخ نشان می دهند، زیرمجموعه دسته دوم (منظر فرهنگی ارگانیک) و جزء منظر متداوم و فعال هستند [۱]. اگرچه روستاهایی که فقط آثار آن ها باقیست و زندگی در آنها جریان ندارد، می تواند جزو مناظر ارگانیک غیر فعال دسته بندی شود.

دسته سوم مناظر فرهنگی تداعی گر (وابسته) هستند. درج چنین مناظر در فهرست میراث جهانی به دلیل وجود وابستگی های معنوی مذهبی، هنری یا فرهنگی به عناصر طبیعی منظر به جای شواهد فرهنگی مادی، که ممکن است ناچیز یا حتی غایب باشد، قابل توجیه است [۱۳] (مانند سایت Ouadi Qadisha که یکی از مناظر فرهنگی ثبت شده در سایت میراث فرهنگی می باشد، به عنوان یکی از مهم ترین مکان های

استقرار اولیه صومعه‌های مسیحی در جهان است. در مجاورت آن بقایای جنگل بزرگ سرو وجود دارد که به جنگل سروهای خدا^۱ معروف است در زمان‌های قدیم برای ساختن بناهای مذهبی بزرگ مورد توجه بوده، همچنین رود مقدس و کوه‌های مقدس اطراف این سایت از عناصر طبیعی هستند که دارای ارزش معنوی و مذهبی می‌باشند).

عینی فر و عشرتی [۱۴] نیز در پژوهش خود، ورود مفهوم منظر فرهنگی را به عرصه ادبیات منظر و حفاظت، مدیون نگرش کل‌نگر به نسبت فرهنگ و طبیعت می‌دانند و مدلی سه‌بعدی را برای بازشناخت و دسته‌بندی منظرهای فرهنگی تدوین کرده‌اند (نمودار شماره ۲).

نمودار شماره ۲ - مدل سه‌بعدی بازشناخت و دسته‌بندی منظرهای فرهنگی و جایگاه منظر روستایی [۱۵]

بر این اساس، مدل منظرهای فرهنگی مبتنی بر سه مؤلفه "میزان مداخله انسان در طبیعت"، "نوع مداخله ملموس و یا ناملموس" و "زمان شکل‌گیری و ادامه حیات منظر" تدوین شده است. این مدل دسته‌بندی منظرهای فرهنگی را در مقیاس‌های مختلف ممکن می‌سازد. در این مدل منظر روستایی با توجه به میزان مداخله انسان در طبیعت دسته‌بندی شده است، به طوری که هرچه میزان مداخله انسان در منظر کمتر باشد، این محور به سمت منظرهای طبیعی میل می‌کند و هر چه این مداخله بیشتر باشد، به سمت منظرهای فرهنگی شهری نزدیک‌تر می‌شود. ذکر این نکته ضروری است که هر گونه منظر محدوده‌ای از محور مذکور را به خود اختصاص می‌دهد. به عنوان مثال یک منظر روستایی می‌تواند بدون خارج شدن از منظر روستایی به منظر طبیعی یا شهری نزدیک‌تر باشد.

۲ - مواد و روش‌ها:

این پژوهش ابتدا از طریق بازخوانی اسناد و کنوانسیون‌های بین‌المللی و بررسی دیدگاه‌های صاحب‌نظران، به تعریف مفهوم منظر فرهنگی و تدوین چارچوب مفهومی و جایگاه منظر روستایی می‌پردازد. سپس با توجه به بررسی‌های به عمل آمده، ارزش‌های موجود در مناظر روستایی

¹ Horsh Arz el-Rab

دسته‌بندی و تبیین می‌شوند و به ارائه راهکارهای حفاظت از این ارزش‌ها می‌پردازد و در نهایت با توجه به نتایج به دست آمده مدلی برای بازآفرینی مناظر روستایی ارائه می‌گردد.

۳ - یافته‌ها:

۳ - ۱ حفاظت و بازآفرینی مناظر روستایی

آنچه از بررسی منشورها، بیانیه‌ها و اسناد منتشره در دو دهه اخیر حاصل می‌شود، نشان می‌دهد که چگونه واژه حفاظت که عموماً بر نگهداشت صرف و ارتقای ساختارهای تاریخی تأکید داشت در دهه‌های اخیر با مفهوم مدیریت تغییر در محیط‌های تاریخی مورد استفاده قرار گرفته است و چگونه رویکرد حفاظت که از نقطه آغاز با مرمت تک بنا آغاز شده بود رفته‌رفته به فضای بین ابنیه، مجموعه‌ها، بافت‌ها، شهرهای تاریخی و امروزه به منظر فرهنگی و منظر شهری گسترش یافته است [۱۶]. در این میان، بررسی و تحلیل سیر تکامل مفهوم میراث از تک بنا به مجموعه‌ها و بافت‌های شهری و فراتر از آن منظر فرهنگی و منظر شهری تاریخی، آشکار می‌سازد که هرچه مقیاس نگاه به میراث از خرد به کلان تغییر یابد، از یک‌سو جنبه ناملموس از اهمیت بیشتری برخوردار می‌گردد و از سوی دیگر تغییر و دگرپسویی به‌عنوان بخشی از ماهیت اصالت در کنار تداوم یک وضعیت ثابت بیشتر مورد توجه و بحث قرار می‌گیرد [۱۷]. رویکردهای مرمت و بهسازی در سیر تحول و تکامل خود از بازسازی، باززنده‌سازی، نوسازی و توسعه مجدد به بازآفرینی تکامل یافته و در این مسیر، گذاری را از حوزه توجه صرف به کالبد به عرصه تأکید بر ملاحظات اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و هنری تجربه کرده است [۱۸]. بازآفرینی به‌مثابه رویکردی مداخله‌گر در مرمت و با توجه به ماهیت و راهبردهای آن می‌تواند پاسخی مناسب به حفاظت از مناظر فرهنگی و به‌تبع آن مناظر روستایی باشد.

امروزه توجه به مناظر روستایی و حفاظت و بازآفرینی آن‌ها به‌عنوان یک منظر فرهنگی متداوم و بهره‌گیری از تجارب موجود با توجه به چالش‌هایی که در خصوص تضعیف فرهنگ‌ها، تخریب و استفاده بی‌حدوحصر منابع طبیعی روبه‌رو هستیم، روبه‌روز ضرورت بیشتری می‌یابد. در این ارتباط یکی از اسناد مهمی که منتشر شده است، سندی است که توسط کمیته علمی بین‌المللی منظر فرهنگی ICOMOS و IFLA در سمپوزیم مربوط به نوزدهمین اجلاس عمومی ایکوموس در دهلی‌نو در سال ۲۰۱۷ تهیه و تصویب گردید. این سند ارزش‌های ملموس و ناملموس و ویژگی‌های مناظر فرهنگی روستایی را به‌صورت خلاصه بیان می‌کند و بر جهانی بودن مناظر روستایی تأکید می‌کند [۴]. اصول ارائه‌شده در این سند می‌کوشد تا از طریق شناسایی، حفاظت و ارتقای ارزش‌های میراثی روستاها، تغییرات نامطلوب مناظر روستایی و جوامع مرتبط با آن‌ها را برطرف کند و هدف آن ایجاد تعادل مناسب بین جنبه‌های اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و زیست‌محیطی مناظر روستایی است [۲]. تعریفی که در این سند از مناظر فرهنگی روستایی ارائه شده است، این مناظر را سیستم‌هایی زنده و پویا می‌داند که هم مکان‌هایی را شامل می‌شوند که از طریق روش‌ها و تکنیک‌های سنتی، دانش اندوخته و رویکردهای فرهنگی ایجاد و مدیریت شده‌اند و هم سایر مکان‌هایی که رویکردهای سنتی تولید در آن‌ها تغییر کرده است. سیستم‌های مناظر روستایی شامل عناصر روستایی و روابط عملکردی،

تولیدی، فضایی، بصری، نمادین و زیست‌محیطی بین این عناصر با یک زمینه بزرگ‌تر می‌باشد. مناظر روستایی شامل مناطق خوب مدیریت شده، تخریب شده یا متروکه‌ای می‌باشد که می‌توانند مورد استفاده مجدد یا احیا قرار بگیرند. این مناظر می‌توانند فضاهای روستایی بزرگ، مناطق نیمه‌شهری و همچنین فضاهای کوچک در مناطق ساخته شده باشند. مناظر روستایی سطوح زمین، خاک و منابع زیرزمینی، هوا و منابع آبی را دربر می‌گیرند. مناظر روستایی به‌عنوان میراث به میراث ملموس و ناملموس مناطق روستایی اشاره دارد و شامل دانش فنی، علمی و دانش عملی مربوط به روابط بین انسان و طبیعت است. همچنین در این سند همه مناطق روستایی را دارای ارزش میراثی می‌داند، چه آن‌هایی که هنوز ویژگی‌های برجسته و سنتی دارند و چه آن‌هایی که معمولی هستند و با فعالیت‌های مدرن تغییر یافته‌اند. با این دیدگاه میراث می‌تواند در انواع درجات مختلف و مرتبط با دوره‌های تاریخی متفاوت وجود داشته باشد.

در طول تاریخ حفاظت از میراث فرهنگی، غال با به‌صورت حفاظت فیزیکی و جلوگیری از تغییر می‌باشد و سایت‌های تاریخی را مانند موزه‌ها حفاظت می‌کنند. چنین نگرشی معمولاً منجر به درگیری در مدیریت زندگی مردم بومی می‌شود. در مناظر فرهنگی متداوم و مناظر روستایی، این چالش پررنگ‌تر می‌شود، زیرا آن‌ها در معرض انرژی مداوم بشری، تغییرات محیط و چرخه‌های طبیعت، قوانین و فرصت‌های تولید غذا و همچنین سایر محرک‌های اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و جغرافیایی هستند، بنابراین لازم است حفاظت از آن‌ها متناسب با این نیازها و به‌صورت پویا باشد [۴]. مفهوم حفاظت پویا به‌طور ضمنی اشاره به اهمیت زمان در انتخاب‌ها و اقدامات انجام شده دارند و با آگاهی از ضرورت مدیریت تحولات کوچک روزانه‌ای که در مناظر روستایی رخ می‌دهند. به عبارتی دیگر، درحالی‌که منظر دستخوش تغییر مداوم، اجتناب‌ناپذیر و برگشت‌ناپذیر است، سیاست‌های مناظر روستایی می‌بایست بر مدیریت قابل قبول و متناسب با این تغییرات بنا شود، به‌گونه‌ای که بر حفاظت، احترام به ارزش‌های موجود و ارتقای آن‌ها متمرکز باشد [۲]. مفهوم حفاظت پویا کاملاً نیاز به تفکر عمیق روی مسئله و روش تغییر دارد. به رسمیت شناختن پویایی یک مکان به معنی این نیست که به‌سادگی اجازه تغییر در آن مکان داده شود مخصوصاً هنگامی که این تغییرات برای پاسخ‌دهی به نیازهای جزئی باشد، بلکه به معنی انتخاب بر پایه دانش و آگاهی و احترام به ارزش‌های موروثی و ذاتی آن مکان است که این مسئله یک پیش‌شرط ضروری برای انجام هر تغییر شکلی در مکان می‌باشد.

احترام گذاشتن به ارزش‌های موروثی و مشخصات ضمنی مناظر روستایی، نیازمند مشخص کردن محدودیت‌ها و معیارهای ارزیابی کیفی برای هر گونه تغییر و تحول است [۲۰-۱۹]. بنابراین آگاهی از ارزش‌های منظر و شخصیت میراث موجود در روستاها برای حفاظت و بازآفرینی این مناظر ضروری است. به عبارتی دیگر شناخت ارزش‌های منظر روستایی زمینه بازشناسی جنبه‌های قابل حفاظت آن را فراهم می‌کند.

۳-۲ ارزش‌های منظر روستایی

با ورود مفهوم منظر فرهنگی در ادبیات حفاظت میراث فرهنگی و با هدف بازشناخت ارزش برجسته جهانی منظرهای فرهنگی، نظریه‌پردازان این حوزه به بازشناسی ارزش با توجه به دو معیار مهم انسان و طبیعت پرداختند. براون و همکارانش [۲۱] رویکرد حفاظت منظر را پیوند

حفاظت طبیعت و فرهنگ و ارتقای مشارکت ساکنان بومی آن منظر می‌داند و معتقد هستند که این رویکرد منظر فرهنگی را بر اساس رابطه میان انسان و طبیعت در طول زمان حفاظت می‌کند. آگاهی از ارزش‌های هر منظر روستایی، مدیریت تغییرات مطلوب و مؤثر آینده را امکان‌پذیر می‌سازد. شناسایی ارزش‌های مناظر روستایی در هر سطحی با هدف کسب آگاهی از مشخصه‌های ملموس و ناملموس این مناظر و ارزش‌های آن‌ها و همچنین به‌عنوان اولین گام ضروری برای ترویج حفاظت پایدار از چنین محیط‌هایی و انتقال دانش جمعی و معانی فرهنگی آن به نسل‌های آینده انجام می‌شود [۲]. دسته‌بندی ارائه‌شده توسط میراث جهانی یونسکو در ارتباط با منظر فرهنگی، بیانگر این موضوع است که ارزش‌ها در چهار دسته اصلی قابل بررسی هستند، شامل ارزش‌های فرهنگی، طبیعی، ملموس و ناملموس. تمامی این ارزش‌ها در رابطه انسان با طبیعت و محیط‌زیست شکل گرفته و تداوم یافته‌اند [۲۲].

براون و همکارانش (۲۰۰۵) از نخستین افرادی هستند که دسته‌بندی جدیدی از ارزش‌ها مبتنی بر منظر فرهنگی ارائه می‌کنند. آن‌ها ارزش‌های منظر فرهنگی را در شش دسته اصلی طبقه‌بندی می‌کنند که شامل ارزش‌های محیطی، فرهنگی، معنوی، آموزشی، تفریحی و علمی می‌باشد. در ارتباط با ارزش‌های میراث منظر روستایی نیز، ایکوموس این ارزش‌ها را در شش دسته اصلی اقتصادی، اجتماعی، زیست‌محیطی، فرهنگی، معنوی و فضایی معرفی می‌کند [۲]. در این پژوهش ارزش‌ها در دو گروه ارزش‌های طبیعی و ملموس و فرهنگی و ناملموس دسته‌بندی شده است. ارزش‌های طبیعی و ملموس شامل ارزش‌های زیست‌محیطی، اقتصادی، علمی و آموزشی و کالبدی و ارزش‌های فرهنگی و ناملموس شامل ارزش‌های فرهنگی، اجتماعی، تفریحی و مذهبی - معنوی می‌باشد. جدول شماره ۱ و ۲ به تبیین این ارزش‌ها می‌پردازد.

جدول شماره ۱. تبیین ارزش‌های فرهنگی و ناملموس منظر روستایی

		ارزش‌های ناملموس و فرهنگی	
ICOMOS, 2017	تنوع بالای مناظر روستایی که نمایانگر فرهنگ‌ها و مراسم فرهنگی مختلف در سراسر جهان می‌باشند	فرهنگی	
ICOMOS, 2017	مناظر روستایی تاریخی شامل دانش فرهنگی، سنت‌ها و رسوم، بیان هویت و حس تعلق مردمان محلی و ارزشهای فرهنگی و مفاهیمی که مردم در طول زمان به این مناظر اضافه کرده‌اند.		
ICOMOS, 2017	منظر روستایی به عنوان میراث، خواص فرهنگی، معنوی و طبیعی را در بر می‌گیرد و به ادامه تنوع زیستی فرهنگی کمک می‌کند.		
Burra Charter, 1999	ارزش‌های هنری مناظر فرهنگی شامل جنبه‌هایی از درک حسی است که برای آن می‌توان معیاری در نظر گرفت. چنین معیارهایی می‌تواند شامل فرم، مقیاس، رنگ، بافت، بو و صدای مرتبط با مکان و نیز کاربرد آن باشد.		
ICOMOS, 2017	مناظرهای روستایی بیش از هزاران سال است که شکل گرفته‌اند و بخش قابل توجهی از تاریخچه انسان و محیط زیست و شیوه زندگی در زمین را به نمایش می‌گذارند.	اجتماعی	
ICOMOS, 2017	مناظرهای روستایی به عنوان میراث، تجلی ساختارهای اجتماعی و سازمان‌های عملکردی هستند که بر اثر استفاده و تغییرات آن‌ها در گذشته و حال محقق شده‌اند.		
Pola, 2019	مناظر کشاورزی در روستاها محصولی از ساختار اجتماعی مناسب هستند.		
ICOMOS, 2017	برخی از مناظر روستایی دارای جنبه‌های تفریحی هستند.	تفریحی	
Worthing & Bond, 2008	محیط تاریخی نقش بسیار مهمی برای مردم در ایجاد تفریح و لذت ایفا می‌کند. به طور فزاینده‌ای گذشته و بقایای آن در زمان حال، بخش مهمی از زندگی روزمره مردم و تجربیات آن‌ها شده است.		
Verschuuren et al., 2010 Pungetti et al., 2012	اماکن مقدس طبیعی از نظر تنوع زیستی غنی هستند و فرصتی قوی برای حفاظت از تنوع زیستی به شمار می‌روند	معنوی / مذهبی	
Timothy, 2011	اماکن مقدس طبیعی (درخت، کوه، چشمه، غار و...) گردشگری معنوی / مذهبی رونق می‌دهند.		
Bhagwat, 2009	جوامع محلی و ادیان تلاش فداکارانه‌ای را برای حفظ جنبه مقدس منظر و مراقبت‌هایی که از طبیعت به روش‌های مختلف دارند انجام می‌دهند. در حالیکه اماکن مقدس طبیعی به میراث ناملموس متصل هستند اما میراث ملموس را نیز حفظ می‌کنند.		

جدول شماره ۲ - تبیین ارزش‌های طبیعی و ملموس منظر روستایی

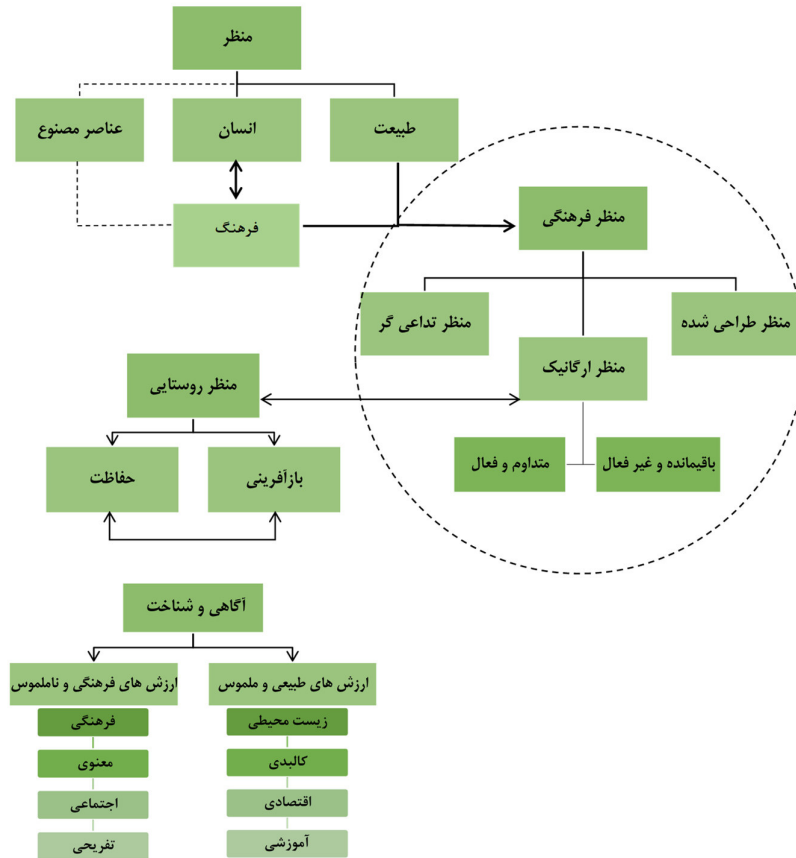
		ارزش های ملموس و طبیعی	
زیست محیطی	Ridding et al., 2020 Webb et al. 2010	مناظر روستایی از تنوع زیستی بسیاری از گونه های گیاهی و جانوری حمایت می کنند.	
	Ridding et al., 2020	خدمات اکوسیستمی چون گرده افشانی، ذخیره کربن، تولید چوب و ... ارائه می کنند.	
	ICOMOS, 2017	بسیاری از مناطق روستایی جهان، منابع مهمی برای تولید غذا و سلامت جوامع بومی و محلی و همچنین برای بازدید کنندگان و گردشگران هستند.	
	Scazzosi, 2018	تولید غذا و سایر منابع تجدید پذیر مفید در مناظر روستایی که بواسطه تعامل انسان و طبیعت شکل گرفته است.	
فضایی (کالبدی)	Ridding et al., 2020 Quine et al. 2011 Cordingley et al. 2015 Bengtsson et al. 2019	مناظر روستایی دارای ارزش های بصری و زیبایی شناختی هستند.	
	ICOMOS, 2017	مناظر روستایی به عنوان میراث شامل ویژگی های فیزیکی - خود زمین مولد، مورفولوژی، زیرساخت ها، تامین آب، پوشش گیاهی، سکونتگاه ها، ساختمان ها و مراکز روستایی، سیستم حمل و نقل و نحوه تجارت که مردم در طول تاریخ انجام داده اند.	
	Luca et al. 2021	مناطق روستایی دارای پتانسیل اقتصادی و میراث فرهنگی و طبیعی زیادی هستند که می توانند در مقابله با چالش های اقتصادی-اجتماعی خود در جهت بازآفرینی پایدار جوامع روستایی مورد بهره برداری قرار گیرند.	
اقتصادی	ICOMOS, 2017	همانند همه میراث ها، میراث روستایی یک منبع اقتصادی است. استفاده از آن باید مناسب باشد و پایداری طولانی مدت آن را فراهم نماید و مورد حمایت فعال قرار دهد.	
	Pola, 2019	منظرهای روستایی اغلب مزایای متمایز اقتصادی و گردشگری را زمانی که در ارتباط نزدیک با ارتباطات و افزایش ارزش های میراثی آن ها قرار می گیرند، فراهم می کنند.	
	ICOMOS, 2017	تولیداتی که منطبق با شرایط و نیازهای محلی شکل می گرفت	
علمی و فنی آموزشی	ICOMOS, 2017	مناظر روستایی به انتقال دانش زیست محیطی به نسل های آینده کمک می کنند.	
	Van Balen, 2008	امکان مطالعه فن های باستانی، مکان استقرار، ریشه های آیینی و اعتقادی، ساختار سکونتگاه ها و منابع و مصالح آن ها در مناظر فرهنگی وجود دارد.	
	ICOMOS, 2017	بسیاری از سیستم های روستایی ثابت کرده اند که در طول زمان پایدار و تاب آور هستند.	
	UNESCO, 2017	مناظر روستایی منعکس کننده تکنیک های خاص استفاده پایدار از زمین هستند و با توجه به محدودیت های موجود در طبیعت، رابطه معناداری با طبیعت اطراف خود برقرار کرده اند.	

۴- بحث و نتیجه‌گیری:

مناظر روستایی، مناظری هستند که امروزه با روش زندگی سنتی مرتبط هستند و درعین‌حال شواهدی از تکامل خود را در طول تاریخ نشان می‌دهند، بنابراین زیرمجموعه مناظر فرهنگی ارگانیک دسته‌بندی می‌شوند. در این مناظر با توجه به تعاملی که در طول زمان در مناظر روستایی میان انسان و طبیعت شکل گرفته است، ارزش‌های مختلفی ایجاد شده‌اند که همگی آن‌ها با این تعامل رشد کرده و تداوم یافته‌اند که در اسناد بین‌المللی زیادی بر وجوه ارزشی و اهمیت آن‌ها تأکید شده است. بنابراین در این پژوهش سعی شد به‌منظور حفظ آن‌ها، ارزش‌های موجود در مناظر روستایی دسته‌بندی و تبیین شود.

ارزش‌های موجود در مناظر روستایی به دو گروه ارزش‌های طبیعی و ملموس و ارزش‌های فرهنگی و ناملموس دسته‌بندی می‌شوند، ارزش‌های طبیعی و ملموس شامل ارزش‌های زیست‌محیطی، کالبدی، اقتصادی و آموزشی هستند و ارزش‌های فرهنگی و ناملموس شامل ارزش‌های فرهنگی، معنوی، اجتماعی و تفریحی هستند. اگرچه برخی از پژوهشگران [۲۴] معتقدند در بسیاری از موارد ارزش‌هایی در این مناظر وجود دارند که تلفیقی از ارزش‌های ملموس و ناملموس هستند و تدقیق مرز بین آن‌ها بسیار دشوار است. برای مثال، ارزش‌های معنوی، مذهبی و الهام‌بخش رابطه نزدیکی با یکدیگر دارند و به‌صورت فردی تجربه می‌شوند. آن‌ها ممکن است به‌صورت قابل توجهی متفاوت از یکدیگر باشند و زیرمجموعه ارزش‌های ناملموس قرار می‌گیرند.

به‌طور کلی می‌توان گفت شناسایی ارزش‌های مناظر روستایی در هر روستا با هدف کسب آگاهی از مشخصه‌های ملموس و ناملموس این مناظر و ارزش‌های آن‌ها و همچنین به‌عنوان اولین گام ضروری برای ترویج حفاظت پایدار از چنین محیط‌هایی و انتقال دانش جمعی و معانی فرهنگی آن‌ها به نسل‌های آینده انجام می‌شود. بدین منظور مدلی برای بازآفرینی و حفاظت از مناظر روستایی ارائه شده است (نمودار شماره ۳).

نمودار شماره ۳. مدل بازآفرینی منظر

همچنین لازم به ذکر است که درجه اهمیت و اولویت ارزش‌های منظر روستایی در اثر گذر زمان تغییر کرده‌اند [۳۶]، به طوری که در ارتباط با گذار از دوران مولد به دوران پسا تولید، اولویت ارزش‌ها از ارزش اقتصادی و مرتبط با عملکرد کشاورزی به ارزش‌های مرتبط با زیبایی‌شناسی منظر و ارزش‌های زیست‌محیطی و مقابله با بحران‌های اقلیمی تغییر کرده است. بنابراین لازم است در حفاظت از این ارزش‌ها در آینده نزدیک به جنبه‌های پویا و چند عملکردی ارزش‌های منظر توجه بیشتری شود.

References:

- [1]. ICOMOS (2013) Cultural landscapes: Management and conservation, ICOMOS Documentation Centre https://www.icomos.org/centre_documentation/bib/2013Biblio_Cultural_landscapes.pdf
- [2]. ICOMOS (2017). ICOMOS-IFLA. Principles Concerning Rural Landscape as Heritage. In Proceedings of the 19th ICOMOS General Assembly, New Delhi, India, 11–15 December 2017. https://www.icomos.org/images/DOCUMENTS/Charters/GA2017_6-3-1_RuralLandscapesPrinciples_EN_adopted-15122017.pdf
- [3]. Rössler, M., & Cameron, C. (2013). Many Voices, One Vision: The Early Years of the World Heritage Convention (1st ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315593777>
- [4]. Scazzosi, L. (2018) Rural Landscape as Heritage: Reasons for and Implications of Principles Concerning Rural Landscapes as Heritage ICOMOS-IFLA 2017. *Built Heritage* 2, 39–52. <https://doi.org/10.1186/BF03545709>
- [5]. Le Goff, J. (1978) *Documento/Monumento*, In *Enciclopedia Einaudi*, Vol. 5, edited by Ruggieno Romano, 38–4, Torino: Einaudi
- [6]. Choay, F. (1992) *L'Allegorie du patrimoine [The Allegory of Heritage]*. Paris: Seuil.
- [7]. Scazzosi, L. (2002) *Leggere il paesaggio: Confronti internazionali [Reading the Landscape: International Comparisons]*. Roma: Gangemi
- [8]. Lennon, J. (2012) *Cultural Landscape Management: International Influences*, In *Managing Cultural Landscapes*, edited by Ken Taylor and Jane Lennon, 45–69. Abington: Routledge.
- [9]. Goetcheus, C., Mitchell, N. (2014) *The Venice Charter and Cultural Landscapes: Evolution of Heritage Concepts and Conservation over Time*, *Change Over Time* 12 (2): 338–357.
- [10]. *Burra Charter* (1999). the Australia ICOMOS Charter for Places of Cultural Significance. <http://australia.icomos.org/publications/charters/>
- [11]. Brown, S. (2018) *World Heritage and Cultural Landscapes: An Account of the 1992 La Petite Pierre Meeting*, *Heritage & Society*, 11:1, 19-43, DOI:10.1080/2159032X.2019.1631616
- [12]. Fowler, P. J. (2003). *World heritage cultural landscapes 1992-2002*. (No. World Heritage Paper 6). Paris: UNESCO World Heritage Centre
- [13]. UNESCO World Heritage Center (2008), *Revision of the Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention: Report of the Expert Group on Cultural Landscape*, www.whc.unesco.org
- [14]. Einifar, A. & Eshrati, P. (2017) *A holistic approach to the relationship between culture and nature in the cultural perspective, case study: Bam*, *Fine Arts*, 22, 4, 92-81.
- [15]. Eshrati, P. (2012) *Development of the theoretical framework of concept of cultural landscape with emphasis on the conservation of the historical urban landscape of Isfahan*, PhD thesis, University of Tehran, Campus of Fine Arts, Faculty of Architecture.
- [16]. Hanachi, P., & Fadaei Nejad, S. (2011), *Developing a Conceptual Framework for Integrated Preservation and Regeneration in Historical Cultural Textures*, *Journal of Fine Arts*, 46, 26, 15-15.

- [17]. Fadaei Nejad, S., & Parastovi, E. (2014), Analysis of the components of recognizing originality in the protection of cultural heritage, *Journal of Fine Arts*, 19, 4, 86-77.
- [18]. Izadi, A., Nasekhian, Sh., & Mohammadi, M. (2018). Explain the conceptual framework of sustainable reconstruction of historical contexts (review of documents, statements and charters of reconstruction). *Parseh Archaeological Studies*, 2 (6), 161-177.
- <https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=466071>
- [19]. Roca, Zoran, Paul Claval, and John Agnew, eds. (2011) *Landscapes, Identities and Development*. Abington: Routledge.
- [20]. Scazzosi, L. (2011) *Limits to Transformation in Places Identity. Theoretical and Methodological Questions*, In *Landscape, Identity, Development*, edited by Z. Roca, P. Claval, and J. Agnew, 9–24. Farhnam: Ashgate.
- [21]. Brown, J., Mitchell, N. J., & Beresford, M. (Eds.). (2005). *The protected landscape approach: linking nature, culture and community*. IUCN.
- [22]. Fadaeinejad, S., Hanachi, P., Ramezani, L., & Nezam, M. (2017) Recognition of the concept of value in conservation of cultural landscape of Oraman Takht, *Anthropological Research of Iran*, 7, 1, 31- 50.
- [23]. Pola, A.-P. (2019) *When Heritage Is Rural: Environmental Conservation, Cultural Interpretation and Rural Renaissance in Chinese Listed Villages*. *Built Heritage* 3, 64–80. doi:10.1186/bf03545728
- [24]. Worthing, D., & Bond, S. (2008). *Managing built heritage: the role of cultural significance*. John Wiley & Sons
- [25]. Verschuuren, B., Wild, R., McNeely, J. & Oviedo, G. (2010). *Sacred Natural Sites: Conserving Nature and Culture*. London: Earthscan.
- [26]. Pungetti, G., Oviedo, G. & Hooke, D. (eds.), (2012). *Sacred Species and Sites: Advances in Biocultural Conservation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- <https://built-heritage.springeropen.com/track/pdf/10.1186/BF03545709.pdf>
- [27]. Timothy, D. J. (2011). *Cultural Heritage and Tourism: An Introduction (Vol. 4)*. Bristol: Channel View Publications.
- [28]. Bhagwat, S. (2009). Ecosystem Services and Sacred Natural Sites: Reconciling material and non-material values in nature conservation. *Environmental Values*, 18, 417-427.
- [29]. Ridding, L.E., Watson, S.C.L., Newton, A.C. et al (2020) Ongoing, but slowing, habitat loss in a rural landscape over 85 years. *Landscape Ecol* 35, 257–273. <https://doi.org/10.1007/s10980-019-00944-2>
- [30]. Webb, J.R., Drewitt, A.L., Measures, G.H. (2010) *Managing for species: Integrating the needs of England's priority species into habitat management. Part 1 Report*. Sheffield.
- [31]. Quine, C., Cahalan, C., Hester, A., Humphrey, J., Kirby, K., Moffat, A., Valatin G (2011) *Woodlands. UK National Ecosystem Assessment Technical Report*, UNEP-WCMC, Cambridge, pp 241–294

- [32]. Cordingley, J., Newton, A., Rose, R., Clarke R., Bullock, J. (2015) Habitat fragmentation intensifies trade-offs between biodiversity and ecosystem services in a heathland ecosystem in Southern England. PLoS ONE. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0130004>
- [33]. Bengtsson, J., Bullock, J., Egoh, B., Everson, C., Everson, T., O'Connor, T., O'Farrell, P.J., Smith, H.G., Lindborg, R. (2019) Grasslands—more important for ecosystem services than you might think. *Ecosphere* 10: e02582.
- [34]. de Luca, C.; López-Murcia, J.; Conticelli, E.; Santangelo, A.; Perello, M.; Tondelli, S. (2021) Participatory Process for Regenerating Rural Areas through Heritage-Led Plans: The RURITAGE Community-Based Methodology. *Sustainability*, 13, 5212. <https://doi.org/10.3390/su13095212>
- [35]. Van Balen, K. (2008). The Nara grid: an evaluation scheme based on the Nara document on authenticity. *The Association for Preservation Technology International (APT)*, 39(2/3).
- [36]. Šťastná, V., Vaishar, A. (2020) Values of rural landscape: The case study Chlum u Třeboně (Bohemia), *Land Use Policy* 97, <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2020.104699>.

Recognition and Conservation of Rural Landscape Values

Marziyeh Tahmasbi^{*1}, Mahdi Haghghatbin²

- 1- PhD Student, Department of Architecture, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran (* Corresponding Author). marziyeh.tahmasbi@modares.ac.ir
- 2- Assistant Professor, Department of Architecture, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran

Received: [2021/5/18]

Accepted: [2022/5/22]

Abstract:

Statement of Problem: Rural landscapes, as continuing cultural landscapes, represent the natural personality of their community over time, landscapes that change under the influence of cultural and natural currents in their context. Human interaction with nature and the continuity of these landscapes have created several outstanding values in rural landscapes that express tangible and intangible values or in other words, its semantic importance. International documents emphasize the need to develop a conceptual framework and identify these values as a key component in the process of conservation of these landscapes, so that any effort to protect and regenerate rural landscapes, in principle, helps to preserve culture and sustainability of a land.

Aims: To identify and categorize the values of rural landscapes in order to regenerate and sustainably protect such environments and transfer their collective knowledge and cultural meanings to future generations.

Methods: This research first defines the concept of cultural landscape and formulates the conceptual framework and position of rural landscape by reviewing international documents and conventions and examining the views of experts. Then, according to the studies, the values in rural landscapes are classified and explained and finally, a model for regenerating and preserving rural landscapes is presented.

Findings: In this study, the values of rural landscapes divided into two groups: natural and tangible values and cultural and intangible values. Natural and tangible values including environmental, physical, economic and educational values, and cultural and intangibles values include cultural, spiritual, social, and recreational ones. Although in some cases, values are a combination of both, so they are very difficult to refine.

Results: Considering the existing values, a model for recreating and protecting rural landscapes has been presented, which in order to coordinate with the change in the prioritization of these values, it is necessary to pay more attention to their dynamic and multifunctional aspects.

Keywords: Cultural Landscape, Rural Landscape, Tangible and Intangible Values, Regeneration and Conservation of Rural Landscape